

Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği

A Criticism of the Claim of Immortality in Transhumanism Based on the Understanding of Existence in the Science of Kalâm

Seyithan CAN

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Siirt/Türkiye
Associate Professor Dr., Siirt University, Faculty of Theology, Siirt/Türkiye
seyithancan@gmail.com | orcid.org/0000-0002-2336-4179 | ror.org/05ptwtz25

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Recieved

17 Temmuz 2022 17 July 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

11 Aralık 2022 11 December 2022

Yayın Tarihi Date Published

31 Aralık 2022 31 December 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Seyithan Can).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Seyithan Can).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Atıf | Cite As

“ Can, Seyithan. “Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği”. *Kader* 20/2 (Aralık 2022), 605-625. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1144566> ”

Öz

Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte 20. Yüzyıl'da insanlık dijital bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Dijital dönüşüm ile birlikte insan ve insana dair her şeyde ciddi bir değişimin oluşmaya başladığı görülmektedir. İnsanın insanla, çevreyle ve Tanrıyla ilişkisinin de etkilendiği birçok noktada farklı akımların ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu akımların başında, insan ve âleme dair ortaya koyduğu amaçlar itibarıyla en kapsamlı ve iddialısının transhümanizm olduğu ifade edilebilir. Teknolojiyi insanın geleceği açısından temel referans kabul eden transhümanizm, aynı zamanda topluma yönelik söylemleri ile kültürel, sosyal ve ideolojik bir insan hareketi olarak kabul edilir. Teknolojinin insan ve insana dair her alanda kullanılmasıyla refahın artırılması, insan yaşamının uzatılması, hastalıkların ortadan kaldırılması gibi iddialarla beraber ölümsüzlüğü de bir amaç olarak benimsemektedir. Teknoloji ile ölümsüzlüğü elde edebileceğini iddia eden transhümanistler, bunun iki şekilde gerçekleşebileceğini savunur. Biyolojik ölümsüzlük olarak kabul edilen ilk anlayışta, insanın yaşlanmasına ve ölmesine sebebiyet veren her türlü biyolojik etkenin ortadan kaldırılması ve iyileştirilmesi neticesinde ulaşılabilecek iddia edilir. İkincisi ise dijital veya sanal ölümsüzlük şeklinde olup insan bilincinin biyolojik bedenden bilgisayar ara yüzlerine aktarılması ve sonrasında istenilen herhangi bir varlığa monte edilmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. İlahi dinlerin eskatolojik bahislerinin tamamlayıcı unsuru olan ölüme meydan okuma şeklinde kabul edilebilecek bu anlayışın ciddi bir şekilde irdelenmesi elzemdir. Bu çalışmada transhümanistlerin en önemli iddiası olarak kabul edilebilecek insanın bedensel-zihinsel ölümsüzlüğe erişebileceği iddiasının kelâm ilminin varlık anlayışı çerçevesinde kritiği yapılmıştır. Ölümsüz varlık anlayışının kelâm ilminin ebedî ve ezelf olarak nitelenen kadîm ve vâcib varlık anlayışı çerçevesinde ele alındığında, bunun imkânsız olduğu ortaya çıkmıştır. Transhümanistlerin ölümsüz olarak niteledikleri varlık, kelâm ilminde "sonradan yaratılan, var olması ve varlığını devam ettirebilmesi için başka bir varlığa ihtiyaç duyan", anlamında kullanılan hâdis veya mümkün varlık kategorisinde değerlendirilebileceği söylenebilir. Transhümanistler, ölümsüz varlığın imkânını biyolojik iyileştirmeler veya dijital aktarım şeklinde ele aldıklarından, her iki varlık türünde de başkasına ihtiyacın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla transhümanistlerin ölümsüzlük iddiasının yaşamın uzatılması şeklinde ele alınmasının daha makul olacağını söyleyebiliriz. Çünkü biyolojik veya dijital varlık olarak kabul ettikleri ölümsüz varlığın yaşamını devam ettirmesi birçok etken ile ilintilidir. Bu etkenler ortadan kalktığında varlığın da ortadan kalkması söz konusudur. Kelâm ilminde ölümsüz olarak kabul edilen varlığın, ölümsüzlük özelliği kendinden kaynaklı olup herhangi bir varlığa ihtiyaç duymamaktadır. Bu bağlamda ölümsüz varlık iddiasının yeniden gözden geçirilip yaşamın uzatılması şeklinde kabul edilmesi daha makul bir düşüncedir. Ölümsüzlük iddiasının yaşamın uzatılması şeklinde kabul edilmesi, kelâm ilmi açısından herhangi bir problem doğurmamaktadır. Hatta İslâm dini, insanın sağlıklı ve mutlu yaşayabilmesi için her türlü araç ve gerecin kullanılmasını da teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Transhümanizm, Ölümsüzlük, Kadîm varlık, Hadîs varlık.

Abstract

As a result of the developments in science and technology, humanity began to experience a digital transformation after the 19th century. With this digital transformation, it is seen that a serious change has occurred in human beings biologically, socially, and, more specifically, religiously. One could say that different trends have emerged at many points where human relations, the relationship of the human with the environment and with God are also affected. Among the most comprehensive and prominent of these trends is transhumanism because of its aims for humanity and the world. Transhumanism, which views technology as the main point of reference for the future of humanity, is also considered a cultural, social, and ideological human movement with its statements intended for society. It considers immortality as a goal, along with such claims as improving welfare, extending human life, and wiping out diseases by using technology in every aspect of human life. Transhumanists, who claim that they can achieve immortality thanks to technology, argue that this will happen in two ways. The first is biological immortality. It will be achieved by eliminating all kinds of biological factors that lead to humans aging and death. The second is digital or virtual immortality, which is achieved by transferring human consciousness from the biological body to computer interfaces and installing it in any desired entity. This perspective must be critically examined as it can be considered an attempt to challenge death, which is the basic doctrine of classical religions. In the present study, human immortality, considered the most important claim made by transhumanists, is criticized within kalâm, Islamic theology. Of course, transhumanists' account of human immortality is impossible, according to kalâm. It can be said that transhumanists view of immortal human can be considered in the category of created beings, which is defined in kalâm as "the being created later and needs another being in order to exist and to continue its existence". Given that transhumanists base the idea of the immortal being upon biological healing or

digital transmission, it is clear that both types of beings need someone else. Therefore, one could say that it would be more reasonable to define transhumanists' notion of immortality as the act of prolonging human life. It is because the life of immortal beings, accepted as biological or digital entities, is shaped by many factors. If these factors disappear, so does the being. On the other hand, the attribute of immortality, which belongs to the eternal being only, according to kalām, must come from itself without needing any other being. Therefore, the notion of immortal being suggested by the transhumanists must be reexamined within kalām and be redefined as the extension of life. The redefined immortality as the extension of life hardly poses kalāmī (or theological) problems. In fact, Islam encourages using all types of tools and equipment to enable humans to have a healthy and blissful life.

Keywords: Kalm, Transhumanism, Immortality, Eternal being, Created beings.

Giriş

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanoğlunun başlatmış olduğu dijital dönüşüm, insanların düşünme şekillerini, gündelik alışkanlıklarını, felsefelerini, inançlarını, ilişkilerini kültürel ve sosyal yaşantılarını da etkilemiştir. Teknolojinin insan hayatına refah ve konfor getirdiği bir gerçek olsa da teknolojiyi referans alan birçok düşünsel yapının bunun ötesine gitmeyi arzularak, teknolojide meydana gelen bu dijital dönüşüme bizzat insanı eklemeye matuf çabalar ortaya koydukları görülür. İnsanların teknolojiyi her türlü konfor açısından sorgusuz sualsiz kabul etmesi, teknoloji üzerinden insan ve âleme yönelik modern paradigmalardan oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Teknolojinin bilim üzerinden gelişmesi ve tarihsel süreçte din-modern bilim ilişkisine dair olumsuz algı göz önünde bulundurulduğunda, teknolojik gelişmelerin dinî referanslar açısından pek de olumlu yönde seyretmediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla her ne kadar yeterince farkında olunmasa da hayatımızı bütün yönüyle çevreleyen teknolojinin sosyal düzen ve ilişkilerimizi belirlediği kadar, dini düşüncemiz üzerinde de etkisinin olduğu bilinmektedir. Teknolojinin insanın hayatını kolaylaştırması, cazibesini arttırsa da insanın Tanrı ile ilişkisini doğrudan etkilemiştir. Acizliğini yaşadığımız birçok unsuru Tanrı kavramı ile çözmeye çalışırken bu durum, zamanla hayatımızdan uzaklaşmıştır. Bununla beraber teknolojinin gelecekte insanın dönüşümünü sağlayacağını savunan transhümanizmin felsefi ve ideolojik bir karakter taşıması, teknoloji-insan ilişkisine dair yaklaşımların gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Öyle ki birçok amaç ve iddia ile ortaya çıkan transhümanizmin, dinlerin hemen hemen tamamına medyan okuma şeklinde kabul edilebilecek en büyük iddiası, bu dünyada ölümsüzlüğü başarabileceğine yönelik görüştür.¹ Bazı transhümanistler ölümü, hayatın bir gerçeği olarak kabul eden islâmiyet

¹ Natasha Vita More, "Transhumanism Art Manifesto", <https://www.digitalmanifesto.net/manifestos/35/> (15 Şubat 2022); Newton Lee, "Brave New World of Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 28; Süleyman Tekin Mustafa, "Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Din ve Toplum", *Transhümanizm & Posthümanizm*, ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 153; Kate Levchuk, "How Transhumanism Will Get Us Through the Third Millennium", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 77; Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0 Tekillige Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, çev. Mine Şengel (İstanbul: Alfa Bilim, 2019), 546-548; Mahsum Aytepe, "Transhümanizm ve Posthümanizmde Varlık", *Transhümanizm & Posthümanizm*, ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 342-343; Abdulvahid Sezen, "Bireyin Ölümsüzlük Arayışı Bağlamında Transhümanizmi Düşünmek", *Transhümanizm & Posthümanizm*, ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 112; Yuval Noah Harari,

ve diğer dinlerin yanlışa düştüğünü savunur. İnsanoğlunun teknoloji ile ölümsüzlüğü elde ettikten sonra dinlerin bu iddiayla beraber yok olacağını da dile getirir.²

Ölümsüzlük hayali, insanî bir eğilim olup insanın en son raddede ulaşmak istediği şeydir. Ancak İslâm dini açısından bu dünyada ölümsüzlük mümkün olmamakla beraber, cennet ve cehennem hayatı insanın ebedî kalacağı bir yer olarak bildirilmektedir. Dünya açısından kişilerin ölümsüz olma imkân ve ihtimali söz konusu değildir. Bunun aksine dünya hayatında insanın ölümden kaçmasının mümkün olmadığı açık bir şekilde ifade edilir. “Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz.” (Enbiya, 21/35) âyetinde, her canlı varlığın ölüm gerçeğiyle yüz yüze geleceği açık bir şekilde vurgulanır. İnsanın yaratılış aşamalarını anlattıktan sonra Allah, “Sonra (ey insanlar) siz bunun ardından muhakkak öleceksiniz. Sonra yine muhakkak siz, kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz.” (Mü’minûn, 21/15-16) âyetinde, ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu buyurur. İslâm dini, “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Mülk, 67/2) âyetiyle ölümü doğrudan Allah ile ilişkilendirir. Bunun yanında İslâm dininde hiç kimsenin ölüm saatini ve yerini bilemeyeceği; “Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez, ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.” (Lokman, 31/34) âyetiyle açık bir şekilde haber verilir.

Ölümsüzlük iddiası her ne kadar şu an için imkânsız bir olgu olarak kabul edilse de transhümanistlerin bunu savunması, yukarıdaki âyetlerde de ifade edildiği üzere dini düşünceler açısından ciddi problemler doğurmaktadır. Herhangi bir insanın bu iddiaya kapılıp dine karşı tavır alması muhtemel bir durumdur. Kelâm ilminin tabiatı gereği bir din savunusu olarak kabul edilmesi, dine ve dini düşünceye yönelik bütün iddialara -gerçekleşip gerçekleşmemesine bakmaksızın- cevap vermesini zorunlu kılmaktadır. Transhümanistlerin ölümsüzlük iddiasının gerçekleşmeyeceğini öngörerek bu iddialara cevap üretilmesine gerek olmadığını düşünmek, kelâmın tabiatı ve yöntemi açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Dolayısıyla bu çalışmamız transhümanistlerin en önemli iddiası olarak kabul edebileceğimiz insanın bu dünyadaki ölümsüzlüğünü sağlayabileceklerine yönelik düşüncelerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu düşüncelerini kelâm ilminin varlık anlayışı çerçevesinde kritize ederek bir neticeye ulaşmaya çalışacağız.

1. Transhümanizm Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımı

“Trans” ve “Hümanizm” kavramlarının birleşmesinden meydana gelen transhümanizm kavramında ön ek olan “trans” kavramı, “geçiş, ötesine geçme veya karakter değiştirme, bir şeyden bir şeye geçme” anlamlarına gelir.³ Hümanizm ise 14. yüzyılın ikinci yarısında ortaya

Homo Deus (İstanbul: Kolektif, 2016), 32; Hüsnü Aydeniz, “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, *ilahiyat tetkikler Dergisi* 1/53 (2020), 358.

² Harari, *Homo Deus*, 33.

³ Russell Blackford, “The Great Transition Ideas and Anxieties”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 421-422; Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 144-145.

çıkan, âlemi ve onunla ilgili konularda insanı merkeze alarak, değerini, doğasını ve yetilerini konu edinen insanı her şeyin ölçütü kabul eden görüş ve yaklaşımların ismidir.⁴ Transhümanizm kavramına, günümüzde yüklendiği anlama en yakın kullanımın Julian Huxley'in 1957 tarihli "New Bottles for New Wine" (Yeni Şarap için Yeni Şişeler) adlı kitabında rastlanır. Kitabın bir bölümünde transhümanizm kavramını kullanan yazar; "insanın insan kalarak, yeni olasılıklarla, kendi doğasını aşması" anlamında kullanmıştır.⁵ Huxley'in bu açıklamaları kavramın günümüzde kullanıldığı şekliyle yakın bir anlamda kullanılsa da terimin çağdaş transhümanist hareketin kullandığı anlamda daha sonra ortaya çıktığı görülür.⁶ Günümüzde kullanıldığı şekliyle transhümanizm, 1990 yılında fütürist düşünür Max More'un "Fütürist Bir Felsefeye Doğru" adlı makalesinde tanımlanmıştır.⁷ Max More, yaşanan bu dünyada biyoteknolojik gelişmeler ile fiziksel ve zihinsel yetkinleşmeyi içerecek şekilde transhümanizm kavramını terimsel anlamda ilk defa kullanan kişinin kendisi olduğunu ifade eder.⁸ Dolayısıyla transhümanist felsefesinin kurucusu Max More olarak kabul edilir.⁹

Bu girişin ardından genel bir tanım yapılacak olursa transhümanizm; modern bilim ve teknolojik araçlar vasıtasıyla insanların evrimin getirdiği mevcut biyolojik, psikolojik ve bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesi amacını güden fikir ve uygulamalara inanan ve bunları hayata geçirmeye çalışan bir insan hareketidir.¹⁰ Teknolojilerin kullanımı, vaatleri, sonuçları ve etik meseleleri irdelediği için entelektüel, sosyal ve kültürel boyutları olan ideolojik bir hareket olarak kabul edilir.¹¹ Sürekli geleceğe doğru bir gelişim süreci olarak kabul edilen

⁴ Tekin Mustafa, "Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Din ve Toplum", 140; Nesrin Kale, "Hümanizm", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 25/2 (06 Ağustos 2019), 763.

⁵ Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology* 14/1 (2005), 1,7; Lee, "Brave New World of Transhumanism", 3; Büşra Kılıç Ahmedi, "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (2021), 241.

⁶ Anders Sandberg, "Morphological Freedom –Why We Not Just Want It, but Needit", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 8.

⁷ Max More, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy", <https://web.archive.org/web/20051029125153/http://www.maxmore.com:80/transhum.htm> (22 Şubat 2022); Sandberg, "Morphological Freedom –Why We Not Just Want It, but Needit", 8-11; Augusta L. Wellington, "The (R)Evolution of the Human Mind", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 51; Refii Edman, "İnsan, Teknoloji, Türkiye, Tekno-Kültür ve Transhümanizm", *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, ed. Timuçin Buğra Edman (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019), 30.

⁸ More, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy" (22 Şubat 2022); Sara Sedeeq, "Tarih, Mitler ve Antik Transhümanizm", *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, ed. Timuçin Buğra Edman (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019), 30.

⁹ Wellington, "The (R)Evolution of the Human Mind", 51.

¹⁰ Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 144; Aysel Demir, "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm", *Online Academic Journal of Information Technology* 9/30 (2018), 94; Muhammet Özdemir, "Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin Tarihçesi", *Transhümanizm & Posthümanizm*, ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 22; Aytepe, "Transhümanizm ve Posthümanizmde Varlık", 340; Sandberg, "Morphological Freedom –Why We Not Just Want It, but Needit", 3.

¹¹ Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ: A General Introduction* (PDF: World Transhumanist Association, 2003), 4; Sandberg, "Morphological Freedom –Why We Not Just Want It, but Needit", 3; Blackford, "The Great Transition Ideas and Anxieties"; M. J. McNamee - S D Edwards, "Transhumanism, Medical Technology and Slippery Slopes", *General Ethics* 32 (2006), 357; Ahmet Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2020), 133.

transhümanizmin insana dair ölümsüzlük algısının belirli bir süreç içerisinde oluşabileceği öngörüsü mevcuttur. Bu bağlamda transhümanistler insanın ilk önce Transhuman'a daha sonra Posthuman'a geçerek ölümsüzlüğe ulaşacaklarını savunurlar. Transhuman teknoloji ile sıradan insandan gelişmiş bir gelecek insanıdır.¹²

Posthuman ise insanların teknolojik evrimleri sayesinde, biyolojik sınırlarını aşarak bir üst seviyeye çıkmaları şeklinde ele alınmaktadır.¹³ Bostrom bu kavramın, mevcut insan doğasının yükseltilmesi ve kapasitelerinin radikal bir şekilde genişletilmiş hali olarak, kendilerini tasarlayabilecekleri çok daha gelişmiş varlıklar için kullanılan bir terim olduğunu ifade eder. Söz konusu kavram, herhangi bir kişinin hem zihinsel hem de fiziksel olarak tamamen sağlıklı, aktif ve üretken bir kapasiteye ulaşabileceği maksimum duruma işaret eder.¹⁴ Nitekim transhümanizmin önemli iki ismi olan Natasha Vita-More ve Max More, posthuman kavramına siborga benzer bir anlam atfederler. Bu kavram, teknolojik olanakların gelişmiş olması neticesinde insanın makineyle birleşiminden sonra onun bedensel yetkinleşmesine ve bilinçsel iyileşmesine göndermede bulunur. Yani post-insanlar tamamen sentetik yapay zekâlar veya gelişmiş yüklemeler olabilir. Transhümanist tabloya göre bizler tarihsel insanlar ile post-insan kapasiteleri olan varlıklar arasında bir köprü veya bir ara geçiş formuyuz.¹⁵

2. Transhümanizmde Nihai Hedef: Ölümsüzlük

Ölüm, canlı varlıklarda hayati fonksiyonların mutlak anlamda durması ve insanın bilinçli deneyimlerinin tamamen son bulması olarak anlaşılmaktadır.¹⁶ Her insanda içgüdüsel olarak hayati koruma, sonsuza kadar yaşama dürtüsü bulunur.¹⁷ İnsanın yaşama arzusu, her zaman ölme arzusundan daha baskın olmuştur.¹⁸ İnsanın bu güçlü arzusu, hayatın devam etmesine engel olan ölüme karşı gösterilen tepkilerin temel kaynağını oluşturur.¹⁹ Ölümsüz olma isteği, insan için yeni bir durum değildir. Aksine insanlığın en köklü özlemlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Tüm canlılar için kaçınılmaz bir son olan ölüm karşısında insanların yaşadığı çaresizlik, ölümsüzlük hayaliyle aşılmaya çalışılmıştır.²⁰ İnsanlığın ölümsüzlük arayışı, mitolojiler, modern edebiyat ve

¹² Özdemir, "Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin Tarihçesi", 37.

¹³ José Luis Cordeiro, "The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 68.

¹⁴ Nick Bostrom, "Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 28; Nick Bostrom, "Transhumanist Values" (Erişim 28 Ocak 2022).

¹⁵ Blackford, "The Great Transition Ideas and Anxieties", 422.

¹⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 1456.

¹⁷ Sedeeq, "Tarih, Mitler ve Antik Transhümanizm", 26.

¹⁸ Bostrom, "Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up", 34.

¹⁹ Hayati Hökelekli, "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (1991), 152; Demir, "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm", 8.

²⁰ Yusuf Emre, "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din", *Din ve Transhümanizm*, ed. Talip Demir (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 177.

sanatta kendine yer bulmuştur.²¹ Hemen hemen her din, ölümsüz bir gelecek vaat etmiş olsa da insanoğlunun dünya hayatını uzatma arzusu ve çabası asla bitmemiştir.²²

Tarihsel süreçte çözülemez bir gizem ve hayatın anlamı şeklinde kabul edilen ölüm, modern bilim ve kültürde bambaşka açılardan değerlendirilmeye başlanmıştır.²³ Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle bazı hastalıkları ortadan kaldıran, insanlara acı veren biyolojik süreçlerin telafi edilmesi noktasında başarı sağlayan insanoğlu, ölümün bir gizem olmadığı görüşünü benimsemeye başlamıştır.²⁴ Bu görüşün savunucuları olarak kabul edilen transhümanistlere göre ölüm, evrimsel bir gereklilik değil, büyük bir trajedi, geri dönüşü olmayan bir sona işaret eden, zengin ve yeri doldurulamaz bir dünyanın kaybı olarak görülür.²⁵ İnsanlığın tek ortak düşmanının ölüm olduğunu savunan transhümanistler, herkesin ilk etapta mücadele etmesi gereken şeyin de ölüm olduğunu ifade ederler.²⁶ Onlara göre ölüm, var oluşun sınırını belirler ve insanların gelecekteki gelişme ve büyüme olasılığını engeller. Bu bakımdan insan özgürlüğüne ve özerkliğine yönelik birincil tehdit olarak kabul edilir.²⁷ Max More, artık yaşlanma ve ölümün zorbalığına tahammül etmek zorunda kalmayacağımız, teknolojik gelişmeyle her birimizin ne kadar yaşayacağına kendimizin karar vereceği günlerin geleceğine dikkat çeker. Teknolog Ray Kurzweil, ölümümüzün kendi elimizde olacağı bir zamanın imkân dahilinde olduğunu açık bir şekilde vurgular. O biyoloji alanında bugüne kadar ölümün kaçınılmazlığını belirten hiçbir şeyin bulunmadığını belirtir. Ona göre bu durum ölümün hiç de kaçınılmaz olmadığını, biyologların bize bu sorunu yaşatan şeyin ne olduğunu bulmalarının, böylece bu korkunç evrensel hastalığa ya da insan bedeninin geçiciliğine çözüm getirilmesinin an meselesi olduğunu vurgular.²⁸ Natasha Vita-More, kişinin gelecekte farklı bir ortamda devam etme seçeneği ile bir süreliğine tek bir platformda varlığını sonlandırmaya karar verebileceği “isteğe bağlı ve geçici bir ölüm” hayal eder.²⁹ Grey, ölümlülüğün sadece insan olmanın talihsiz bir yönü değil, daha ziyade uygun araştırma ve teknolojik gelişme yoluyla üstesinden gelinebilecek ve aşılması gereken katıksız bir

²¹ Ahmet M. Karauğuz, “Cennetten Kovulan İnsanın Cenneti Yeniden İnşa Uğraşı: Transhümanizm”, *Türk Dili* 69/821 (2020), 52.

²² Bostrom, “A History of Transhumanist Thought”, 1.

²³ Harari, *Homo Deus*, 33.

²⁴ Ahmet Dağ, “Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm”, *Felsefi Düşün* 9 (2017), 52-56; Talip Demir, “Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dinin Sonu mu?”, *Din ve Transhümanizm*, ed. Talip Demir (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 33.

²⁵ Stephen J. Lilley, *Transhumanism and Society: The Social Debate Over Human Enhancement* (New York: Springer, 2013), 6,22; Kali Carrigan, “Taking Up the Cosmic Office: Transhumanism and the Necessity of Longevity”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 469; Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 42.

²⁶ Newton Lee, “In Search of Super Longevity and the Meaning of Life”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 313; Ardeniz Özenç, “Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm”, *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, ed. Timuçin Buğra Edman (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019), 89-90.

²⁷ Michael R. Rose, “Immortalist Fictions and Strategies”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 200; Özenç, “Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm”, 90.

²⁸ Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, 478-481.

²⁹ Todd T. W. Daly, “Diagnosing Death in the Transhumanism and Christian Traditions”, *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer- Tracy J. Trothen (California: Praeger, 2015), 85.

trajedi olduğunu belirtir.³⁰ Michael R. Rose'a göre ölümsüzlük, hayatta kalma ve çoğalma oranları ile ölçülebilir bir kavramdır.³¹ Bu düşünürlerin görüşlerinden hareket edildiğinde ölüm, insan vücudunun biyolojik yapısındaki teknik bozuklukla alakalıdır. Her teknik sorunun yine teknik bir çözümü olduğundan ölümün de bir çözümü vardır.³² Öyle ki yapılan araştırmalarda ömür uzunluğunun sadece birkaç genin kontrolü altında olduğunu ileri süren yaklaşımlar çıkmıştır.³³ Toparlayacak olursak, genetik mühendisliği ve nanoteknoloji gibi alanlardaki gelişmelerle günümüz teknolojisiyle yapılan deneyler ve elde edilen başarılar, transhümanistlerin ölümsüzlük düşüncesinin somut bir anlam kazanmasını sağlamıştır.³⁴

Transhümanistlerin nezdinde ölümün üstesinden gelmede beden ve zihin öncü rol oynar. Biyolojik ölümsüzlük olarak bilinen yöntemde genetik mühendisliği sayesinde, gelişmiş fiziksel sağlığımız, yaşlanma ve bizi erken öldürebilecek hastalıklara karşı bağışıklık kazanmamızı sağlayacak ve böylece vücudumuzda sonsuza kadar yaşayabileceğiz.³⁵ Şayet bu yöntem başarısız olursa, ikinci yöntem olarak, kendi bilincimiz de dâhil olmak üzere beyin kapasitemizi bir bilgisayara yükleyerek ölümsüzlüğe ulaşmayı deneyeceğiz.³⁶ Ölümsüzlüğe ulaşılması iddiasının tam olarak anlaşılabilmesi için bu iki yöntemi ayrıntılarıyla ele almak yararlı olacaktır

2.1. Biyolojik Ölümsüzlük

Geçen yüzyılda genetik ve tıp teknolojisindeki ilerlemeler, bize biyolojimizi hiç görülmemiş şekillerde değiştirme ve yeniden tasarlama imkânı verdi.³⁷ İnsana dair her şeyin biyolojik bir temeli olduğunu düşünen transhümanistler, ölümün de teknik bir aksaklıktan dolayı gerçekleştiğini düşünürler. Başka bir ifadeyle ölüm, insanların kalplerinin kan pompalamayı bırakması, ana damarlarının yağ tabakalarıyla tıkanması, kanserli hücrelerin karaciğerlere yayılması vb. teknik aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Transhümanizme göre her teknik sorunun da teknik bir çözümü olup bu konu mühendislerin alanıyla alakalıdır.³⁸ Yaşlanmanın evrensel olmadığını ifade eden bazı bilim insanları, bu görüşlerini desteklemek için biyolojik olarak ölümsüz organizmaların varlığını örnek olarak sunarlar.³⁹ Şayet her canlı yaşlansaydı, spermlerimizi ve yumurtalarımızı üretmekten sorumlu hücrelerin milyonlarca yıl boyunca

³⁰ Brent Waters, "Flesh Made Data: The Posthuman Project in Light of the Incarnation", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer- Tracy J. Trothen (California: Praeger, 2015), 291-294.

³¹ R. Rose, "Immortalist Fictions and Strategies", 200; Özenç, "Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm", 90.

³² Jeffrey Zilaky, "Pragmatic Paths in Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Switzerland: Springer, 2019), 606; Abdurrazak Gültekin, "Transhümanizm Bağlamında Yapay Zekâ Tanrıya Bir Başkaldırı Mıdır?", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (30 Ekim 2021), 7; Harari, *Homo Deus*, 34.

³³ Berat Sarıkaya, *Genlere Müdahale-İlahi Kader İlişkisi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2014), 156-157.

³⁴ Gültekin, "Transhümanizm Bağlamında Yapay Zekâ Tanrıya Bir Başkaldırı Mıdır?", 5; Harari, *Homo Deus*, 34-35.

³⁵ Sezen, "Bireyin Ölümsüzlük Arayışı Bağlamında Transhümanizmi Düşünmek", 111,119.

³⁶ Ted Peters, "Progress and Provolution Will Transhumanism Leave Sin Behind?", *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an age of Technological*, ed. Ronald Cole Turner (USA: Georgetown University Press, 2011), 64; Sezen, "Bireyin Ölümsüzlük Arayışı Bağlamında Transhümanizmi Düşünmek", 111; Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 43.

³⁷ Carrigan, "Taking Up the Cosmic Office: Transhumanism and the Necessity of Longevity", 471.

³⁸ Harari, *Homo Deus*, 34.

³⁹ Michael R. Rose, "Biological Immortality", *The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans* (USA: Libros en Red, 2004), 21.

hayatta kalması imkânsız olurdu.⁴⁰ Hatta yapılan çalışmalarda bazı sineklere belirli bir genetik yapı enjekte edildikten sonra yaşlanmanın durduğu gözlemlenmiştir.⁴¹ Sinekler üzerinde yapılan bu çalışmanın insan için de yapılabilecek zamana ulaşıldığında bunun imkân dâhilinde olduğu vurgulanır.

Transhümanistler, genetik ve biyo-teknolojide beklenen gelişmelerle ortalama yaşamın süresiz olarak uzatılabileceğini düşünür. Bunun için de doğal seçilimin gelişigüzel uydurduğu DNA'nın insani değerler ve amaçlar doğrultusunda yeniden tasarlanması yeterlidir. Onlara göre nanoteknoloji ve robotik bilimi sayesinde çeşitli vücut parçaları yıprandıkça, bunların yerini yapay ikameler alacaktır. Sentetik kan damarları ve cilt, daha az dayanıklı doğal karşılıklarının yerini alacak ve kaslar bozuldukça, kollar ve bacaklar desteklenecek veya karmaşık protezlerle değiştirilecektir. Tıbbi amaçla kullanılacak "nano-robotlar" ile hücre içinde belirli düzeltmeler yapılabilecek ve biyolojik ölümün sebepleri ortadan kaldırılacaktır.⁴² Nano-robotlar, hastalıklı organları cerrahi olarak onarmak veya değiştirmek için enjekte edilecek, hafızanın ve diğer bilişsel işlevlerin bozulmasını önleyecektir. Prensip, yapay parçalar gerektiği gibi muhafaza edildiği, onarıldığı ve değiştirildiği sürece insanoğlu, biyonik bir varlık olarak sonsuza kadar yaşayabilecektir.⁴³ Bununla beraber, yaşlılığın gerçek manada ortadan kaldırabilmesi için insanın genetik yapısının değiştirilmesi gerekir. Nanoteknoloji ile teoride, yaşlanmayla meydana gelen hasarı ve diğer kimyasal reaksiyonları geri çevirerek yaşlanma sürecini tersine çevirebilecek kapasiteye sahip, kimyasal reaksiyonları yönetebilecek yapıların oluşturulabileceğini ileri sürerler. Gen tedavisi, hücre ve özellikle kök hücre tedavisi, tedavi amaçlı klonlama ve moleküler nanoteknoloji ise teoride daha kesin ve olumlu sonuçlar vermesi muhtemel alanlar olarak ifade edilmiştir.⁴⁴

Biyolojik ölümsüzlüğe ulaşmak için teknolojinin ileri bir gelişmişliğe ulaşması gerekir. Ancak biyolojik ölümsüzlük için sadece bunun yeterli olduğunu da söylemek zordur. Çünkü gerekli teknolojik altyapı kurulsun bile insanın bedeninin bu teknolojiye uyumlu bir hal alması kaçınılmaz bir şart olarak görünmektedir. Her ne kadar günümüz teknolojisi ile bunu yakalamak imkân dahilinde olmasa da teknolojik gelişmeyle bunun aşılacağı düşüncesi hemen hemen tüm transhümanistlerin kabul ettiği bir olgudur. Şayet insanın doğası teknolojik gelişmişliğe cevap vermezse o taktirde bedenin olmadığı bir ölümsüzlük amaçlamaktadırlar ki buna da; teknolojik veya sanal ölümsüzlük adını verirler.

2.2. Teknolojik veya Sanal Ölümsüzlük

İnsan zihninin bir robota ya da mekanik bir varlığa aktarılması sonucunda ulaşılması hedeflenen ölümsüzlük hali, teknolojik ölümsüzlük olarak tanımlanır. Biraz daha açacak olursak, insanın belli bir yaşam süresi boyunca edindiği zihinsel ve bedensel becerilerin aşama aşama bir bilgisayar arayüzüne ve oradan da robota aktarımı sonucu elde edilmesi hedeflenen sonsuz yaşam

⁴⁰ Rose, "Biological Immortality", 20.

⁴¹ R. Rose, "Immortalist Fictions and Strategies", 197.

⁴² Özenc, "Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm", 95.

⁴³ Waters, "Flesh Made Data: The Posthuman Project in Light of the Incarnation", 291-294.

⁴⁴ Özenc, "Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm", 92-93.

biçimidir.⁴⁵ Transhümanistler, insan zihninin bedenden bedene aktarımının sağlanabilmesi durumunda insanın ölümsüzlüğe kolayca erişebileceğini ifade eder.⁴⁶ Özellikle insan zihninin, hatıraların, kişiliğinin ve öz'ünün yüksek performanslı yüzeylere aktarılması, ölümsüzlüğün elde edilmesi bakımından önem taşır. Bu nedenle zihin yükleme işlemi ölümsüzlüğün sağlanması bakımından her zaman ilgi uyandırmış ve transhümanizmin “Kutsal Kâsesi” olarak kabul edilmiştir.⁴⁷

Transhümanistlere göre, sanal ölümsüzlük, insan bilincinin, bilgisayar verilerine dönüştürülerek, yükleme (uploading) yoluyla siber uzay ortamlara aktarılması ile sağlanabilir.⁴⁸ Akıl bir bilgisayar yazılımı, beyin ve kafatası da bilgisayar donanımı olarak düşünülür. Bir zihin sadece bir yazılımdır ve beyin üzerinde çalıştığı donanımdır.⁴⁹ Bir zekânın biyolojik bir beyinden bilgisayara aktarılmasının yolu, onun sinaptik yapısını taramak ve ardından aynı hesaplamaları elektronik bir ortamda uygulamak olabilir.⁵⁰ Yani transhümanistler, zihnin beyin gibi belli bir organ olmadığını söylerler. Onlara göre zihin, bir bilgisayar yazılımı (software) gibi bir çeşit girdiler-çıkıtlar (input-output) organizasyonudur. Beyin ise zihin programının üzerinde işletildiği bir bilgisayar donanımdır (hardware). Bir bilgisayar programı olarak zihin farklı bilgisayarlarda çalıştırılabilir. Örneğin bir Microsoft Word ve Excel programlarını nasıl ki farklı bilgisayarlarda çalıştırabiliyorsak, insan beyni kadar karmaşık ve sofistike bir makinada veya robotta insan zihnini çalıştırabiliriz. Yani öyle bir makinada zihin programını çalıştıracak olursak, makina silikon çiplerinden ve elektro-mekanik parçalardan oluşsa bile insan zihninde olduğu gibi düşünceler, acılar, hazlar, arzular, renk algıları, can sıkıntıları, inançlar, vs. zihin hallerine sahip olabilir.⁵¹

Transhümanistlere göre zihnin işlevini hem biyolojik bir beyinde hem de bilgisayar yazılımından veya nöromorfik donanımdan (biyolojik sinir sistemlerine dayalı tasarım ilkelerine sahip bir donanım mimarisi) oluşan bir beyinde gerçekleştirebiliriz.⁵² Çünkü beyin fizik yasalarına göre çalışmaktadır. Bunlar çözüldükten sonra beyninizin davranışı bir bilgisayarda modellenebilir.⁵³ Ray Kurzweil ve Hans Moravec gibi yapay zekâ ve robotik alanda uzmanlaşmış bilim insanları,

⁴⁵ Gülizar Hazal Saka, “Bir Ütopya Olarak Teknolojik Ölümsüzlük Sorunsalı: Teknolojik Ölümsüzlük”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı IV* (İstanbul: Dumlupınar Üniversitesi, 2015), 241.

⁴⁶ Demir, “Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm”, 102.

⁴⁷ Giulio Prisco, “Transcendent Engineering”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 235; Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, 174-175.

⁴⁸ Michio Kaku, *Zihnin Geleceği* (Ankara: ODTÜ yayıncılık, 2016), 323-330.

⁴⁹ John Vance, “Becoming Immortal: The Future of Brain Augmentation and Uploaded Consciousness”, <https://futurism.com/becoming-immortal-the-future-of-brain-augmentation-and-uploaded-consciousness>, *Futurism* (24 Ocak 2014).

⁵⁰ “What is Transhumanism”, <https://whatistranshumanism.org/> (Erişim 16 Mart 2022).

⁵¹ Erdinç Sayan, “Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”, *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 19 (15 Ekim 2012), 46.

⁵² Randal A. Koene, “Uploading to Substrate-Independent Minds”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 146.

⁵³ Ralph C. Merkle, “Uploading”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013), 157.

beyinde bulunan kişinin hafızasını, deneyimini ve kişiliğini oluşturan bilgilerin dijitalleştirilebileceğini ifade ederler. Yakın gelecekte, son derece gelişmiş görüntüleme cihazlarının bu bilgileri toplamak için beyni tarayacağını ve ardından bir bilgisayara yükleyeceğini öngörürler. Bu bilgiler düzenlenip depolandıktan sonra robotik veya sanal gerçeklik ana bilgisayarına indirilebilir böylece kişinin sanal benliği ölümsüz bir hal alır.⁵⁴ Dolayısıyla insan güçlü veya ölümsüz zihinler şeklinde sonsuz sanal bir dünyada yaşar hale gelebilir.⁵⁵ Natasha Vita-More, gelecekte insan beyninin bilgisayara yüklenebileceğini, bunun da ölümsüzlüğe giden yolda önemli bir adım olacağını savunur.⁵⁶ Bu görüşe destek olarak Michio Kaku da kişiliklerimizin kodlara dönüştürülerek bilgisayarlara aktarılmasından sonra ölümsüz olunacağını ifade eder.⁵⁷

Transhümanistler, sanal zihnin ve insan bedenlerinde ölmeden yaşama umuduna ek olarak, ölümsüz olmak için farklı yollar olduğunu ifade eder. Bunlardan bir diğeri, kişiliğimizi neredeyse yok edilemez bir robota enjekte etmektir. Bu, beyni fiziksel olarak kırılğan, savunmasız vücudumuzdan alıp bir robota yerleştirerek yapılabilir. Yani beynimizin dijital bir kopyasının yapılmasından sonra tüm bilgilerin robota aktarılmasıyla gerçekleştirilebilir.⁵⁸ Bu yöntem, bir felaketin robot bedenimizi mahvetme ihtimaline karşı bir sigorta olarak, kişiliğimizin yedek bir kopyasını muhafaza edebilme avantajına sahiptir. Ayrıca kendimizin kopyalarını başka yerlerde depolayabildiğimiz için bizi gerçekten ölümsüz yapacaktır.⁵⁹ Bunun gerçekleşmesi yukarıda ifade ettiğimiz şekilde aklın bilgisayar yazılımı olarak kabul edilmesinden dolayıdır. Transhümanistlerin ortaya koymuş oldukları bu düşünceler her ne kadar günümüzde tam anlamıyla gerçekleşmemiş olsa da bunların gerçekleşme ihtimalinin olduğunu da söyleyebiliriz.⁶⁰ Son zamanlarda uygulanan yöntemler bunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla gelecekte daha gelişmiş teknolojilerle transhümanistlerin bu iddialarının gerçekleşme ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerekir.

3. Transhümanist Felsefede Ölümsüzlük Kavramının Anlam Alanı

Ölümsüzlüğe ulaşmak, transhümanist hareketin en yüksek önceliğidir. Bir önceki başlıkta da ifade ettiğimiz üzere birçok transhümanist bilim insanı, insanın ölümsüzlüğe ulaşacağını vurgular. Dünyada var olan imkân ve şartlar içerisinde ölümün çözümlenebileceğini iddia eden transhümanistlerin ütopyik ölümsüzlük yaklaşımlarının kabul görmesi şimdilik çok kolay gözükmemektedir.⁶¹ Dolayısıyla insanın ölümsüzlüğe ulaşacağını iddia eden bilim insanları, bu iddialarını gelecek bir vizyona bina ederler. Teknolojik ilerlemenin sağlanmasından sonra nihai

⁵⁴ Waters, "Flesh Made Data: The Posthuman Project in Light of the Incarnation", 291-294.

⁵⁵ Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 28-29; William Sims Bainbridge, "Progress Toward Cyberimmortality", *The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans* (USA: Libros en Red, 2004), 107.

⁵⁶ Kozan Demircan, "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı", <https://khosann.com> (03 Eylül 2016).

⁵⁷ Michio Kaku, *Zihnin Geleceği* (Ankara: ODTÜ yayıncılık, 2016), 150.

⁵⁸ Mike Treder, "Emancipation from Death", *The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans* (USA: Libros en Red, 2004), 191.

⁵⁹ Treder, "Emancipation from Death", 191; Karauğuz, "Cennetten Kovulan İnsanın Cenneti Yeniden İnşa Uğraşı: Transhümanizm", 53-54.

⁶⁰ Son zamanlarda yapılan çalışmalar bu iddiaların imkânsız olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun örnekleri için "Cathy Hutchinson", "Nathan Copeland" isimleri ile yapılan deneylere bakılabilir.

⁶¹ Sezen, "Bireyin Ölümsüzlük Arayışı Bağlamında Transhümanizmi Düşünmek", 117,113-114.

hedef olarak ölümsüzlüğe ulaşılacağını belirtirler. Buna karşın bazı transhümanistler, bu iddialara ihtiyatlı yaklaşarak ölümsüzlük kavramını radikal bir şekilde ömrün uzatılması olarak yeniden adlandırmıştır.⁶² Yani teknolojinin ciddi bir biçimde yaşam süresini uzatması anlamında ele almışlardır.⁶³ Öyle ki bazı transhümanist bilim insanlarının “Daha doğru ifade etmek gerekirse, ölümsüz olmayacağız ama ecelimizle de ölmeyeceğiz.”⁶⁴ şeklindeki demeçleri, ölümsüzlük kavramına yükledikleri anlamı ortaya koymaktadır. Bu düşüncede olan transhümanistler, genellikle ölümün yok edilmesinden çok seçim yapmayı amaçlarlar. Öte yandan, gelecek bilimci Aubrey de Grey’in dediği gibi insan vücudunun istesek de ölümsüz olamayacağını dile getirmesi, onların ölümsüzlük iddiasıyla yaşamın uzatılmasını kastettikleri anlaşılır. Bostrom’un kendisi bu noktayı kabul ederek, ölüm konusundaki transhümanist pozisyonun net olduğunu vurgular.⁶⁵ Dolayısıyla her ne kadar transhümanist felsefede genel olarak nihai hedef ölümsüzlüğe ulaşmak olsa da ölümsüzlüğe yüklenen anlam ve ölümsüzlüğün imkân dahilinde olup olmadığı hususunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu noktada kavramı her iki yaklaşımın kabul ettiği şekliyle yani hem sonsuzluk (ezeli) hem de ömrün uzatılması anlamındaki kritiğini, yapmaya çalışacağız

4. Kelâm İlmi Açısından Ölümsüz Varlık ve Özellikleri

Varlık konusu hem felsefe hem de kelâmın sistematik bir şekilde ele aldıkları konulardan biridir. Öyle ki bu konu zaman içerisinde metafizik alanın temeli haline gelmiş ve teolojik sistemler, varlık konusu üzerinden inşa edilmeye başlanmıştır. Varlığın tanımı, mahiyeti, nitelikleri gibi hususlar özellikle kelâm ilminde de ele alınmıştır. Transhümanizmin ölümsüzlük iddiasının kritik edilebilmesi için ilk etapta kelâm âlimlerinin varlık anlayışları hakkında bilgi vermek makul olacaktır.

Kelâm literatüründe mütekaddîmûn dönemi kelâm sisteminin varlık teorileri bağlamında zamansallığa ilişkin en temel ayırım, kadîm-hâdis şeklinde yapılan kategorizedir. Kadîm ve hâdis varlığın hususiyetleri konusunda kelâmcılar ortak bir fikir yürütmüşlerdir. Kâdîm, öncesi olmayan, kendisi ile birlikte hiçbir varlığın bulunmadığı varlık olarak kabul edilir.⁶⁶ Yani hem öz itibarıyla hem de zaman açısından öncesiz olandır. Kadîm varlığın bir fâile dayanması mümkün olmayıp yokluğu da imkânsızdır. O, bizzat kendi zatından kaynaklanan bir sebeple vardır.⁶⁷ Hâdis ise sonradan var olan ve bir varlık tarafından yaratılan anlamına gelir.⁶⁸ Bu varlık yokluktan

⁶² Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism* (London: Bloomsbury Academic, 2019), 35.

⁶³ Bob Doede, “Transhumanism, Technology, and the Future: Posthumanity Emerging or Sub-Humanity Descending?”, *Appraisal* 7/3 (2009); Sezen, “Bireyin Ölümsüzlük Arayışı Bağlamında Transhümanizmi Düşünmek”, 116.

⁶⁴ Harari, *Homo Deus*, 37.

⁶⁵ W. Daly, “Diagnosing Death in the Transhumanism and Christian Traditions”, 85.

⁶⁶ Muhammed b. Ebu Bekr Bakıllâni, *et-Temhîd fi’r-red ale’l-Mülhideti’l-Muattıla*, thk. Muhammed Mahmud Hudayri (Kâhire: Dâru’l-fikr, 1947), 41; Ebü’l-Meâlî el-Cüveynî, *eş-Şâmil fi usulî’l-dîn*, thk. Ali Sami-en Neşşâr (İskenderiye: Müessestü’l-Meârif, 1969), 540.

⁶⁷ Fahreddîn er-Râzî, *el-Muhassal*, çev. Hüseyin Atay (Ankara Üniversitesi Basımevi, ts.), 63-66; Veysel Kaya, “Fahreddin er-Râzî’nin Varlık Görüşü”, *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker - Osman Demir (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 462-463.

⁶⁸ Şaban Ali Düzgün, *Nesefî ve İslâm Filozoflarına Göre Allah-Âlem İlişkisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 68-70; Fahreddîn er-Râzî, *Muhassalu efkârî’l-mütekaddîmîn ve’l-müteehhîrîn mine’l-ulemâ* (Kahire: Mektebetü’l-Külliyetu’l-ezheriyye, ts.), 82.

meydana gelmiş olup onu var edebilecek başka bir varlığa ihtiyaç duyar.⁶⁹ Hâdis varlıklar kendi kendilerine yetmezler ve ölümlüdürler. Ayrıca varlığını devam ettirebilmek için mutlak varlığın müdahalesine ihtiyaç duyarlar. Kelâm açısından belirlenen kadîm-hâdis ayırımında tek kadîm varlık Allah'tır. O'nun dışındaki varlıkların tamamı, hâdis kategorisinde değerlendirilir.⁷⁰

Kadîm-Hadis ayırımıyla beraber, müteahhirûn döneminde varlığa ilişkin ayırımın genel olarak vâcib-mümkün şeklinde kullanıldığı kabul edilir.⁷¹ Her ne kadar bu iki dönem arasında kastedilen nitelikler bakımından lafzî bir farklılık söz konusu olsa da varlıkların taksîmi konusunda daha ayrıntılı bir çerçeve oluşturulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda vâcib varlık genel olarak Vâcib lî-zâtîhi (Kendi Zatından Dolayı Zorunlu Olan Varlık) ve Vâcib lî-gayrihî (Başkasından Dolayı Zorunlu Olan Varlık) şeklinde ikili bir taksime tabi tutulmuştur. Vâcib lî-zâtîhi olan varlık, mevcudiyeti özünün gereği zorunlu ve malûm olan varlıktır. Bu varlığın yokluğu mümkün değildir. Kelâmcılar, vâcib varlığın hiçbir yönden herhangi bir şeye muhtaç olmayıp varlığının başkasıyla vâcib olunamayacağını belirtirler.⁷² Çünkü varlığı başkasına bağlı olan varlık, kendisini var eden varlığın yok olmasıyla ortadan kalkar. Vâcib varlık mürekkep de olamaz zira mürekkep, kendisini oluşturan cüzlere ihtiyaç duyar, bu cüzlerin yok olmasıyla kendisinin de yok olması gündeme gelir.⁷³ Aynı zamanda mürekkep olan varlık, kendisini meydana getiren parçalara muhtaçtır. Başkasına muhtaç olan bir şey temel olarak vâcib değil mümkün varlık olur. Dolayısıyla Vâcib lî-zâtîhi olarak kabul edilen varlık, Allah'ın zatıdır. Vâcib lî-gayrihî türünde zikredilen varlık ise kendinden değil de başka bir şeyden dolayı zorunlu olan malûmdur. Bunun da yokluğu mümkün değildir. Çünkü bu da dolaylı zorunlu varlıktır. Bu varlık türüne, Allah'ın sıfatları örnek gösterilebilir. Çünkü bu sıfatların vucûbiyeti kendilerinden değil, Allah'ın zâtından dolayıdır. Zorunlu lafız, zatî itibari ile zorunlu olan ve başkası itibarıyla zorunlu olan arasında sadece lafzi bir ortaklığı ifade eder. Aksi halde, zatî gereği zorunlu olma, bileşik olmayı doğuracaktır. Bileşik olma ise belirtildiği gibi mümkün varlığın vasfıdır.⁷⁴

Mümkün ise var ya da yok olması, kendi dışında bir sebebe bağlı olan varlıktır. Mümkün, zatî gereği varlık ve yokluğun eşit olduğu bir tabiattadır. Var olmak ve sürekliliğini sağlamak için bir müessirden müstağni kalamaz.⁷⁵ Bu durumda mümkün olan ezeli ve ebedî bir varlığa sahip olsa bile varlıkta kalışı her an bir müessire muhtaç olması açısından tabiatı gereği zorunlu varlıktan farklılık taşır.⁷⁶ Mümkün varlık da tıpkı Vâcib gibi iki kısma ayrılır. Birincisi Mümkün lî-zâtîhi (Kendi Zatından Dolayı Olabilir Varlık), ikincisi de Mümkün lî-gayrihî (Başkasından Dolayı Olabilir Varlık) olan varlık. Mümkün lî-zâtîhi aklî olarak varlığı da yokluğu da mümkün olan ve zorunlu

⁶⁹ Bakillâni, *et-Temhîd fi'r-red ale'l-Mülhideti'l-Muattıla*, 41.

⁷⁰ Tuncay Akgün, *Gazali ve İbn-i Rüşd'e Göre Yaratma* (Ankara: Akçağ, 2013), 92.

⁷¹ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 1/658-660.

⁷² Mehri Hasan. Ebû Sa'de, *İtticahâtü'l-akli fi müşkileti'l-ma'rife inde'l-Mu'tezile*. (Kahire, 1993), 36.

⁷³ Râzî, *el-Muhassal*, 63-66; Kaya, "Fahreddin er-Râzî'nin Varlık Görüşü", 462-463.

⁷⁴ Muhammet Yazıcı, "Sünni Kelâmcılara Göre Varlık Kategorileri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (30 Aralık 2007), 230.

⁷⁵ Ebû'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-kelâm* (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.), 71-74; Ebû Saîd Nasîrüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed. Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr: Kelâm Metafizîği*, çev. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 66-71.

⁷⁶ Râzî, *el-Muhassal*, 67-75; Kaya, "Fahreddin er-Râzî'nin Varlık Görüşü", 463-464.

olmayandır. Bu varlık türüne, cevherler örnek verilebilir. Mümkün lî-gayrihî ise varlığı, özünün gereği değil de başka bir varlığa bağlı olandır. Bu varlık türüne de arazlar örnek verilebilir.⁷⁷ Her ne kadar belirtilen hususta böyle bir ayırım yapılmış olsa da başlangıcı olan fakat sonu olmayan varlık türlerinin de olduğu söylenebilir. Meselâ, insan ve ahiret.⁷⁸ Bu iki varlık türü bu dünyada olmasa da ahiret hayatı için ebedî olarak kalacak varlıklar olarak nitelenir. Ancak bu iki varlığın da mümkün varlık kategorisine girdiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu iki varlığın ebediliği kendinden zorunlu olan varlığa bağlıdır. Yapılan açıklamalar neticesinde kelâmcıların vâcib-mümkün varlık şeklinde kategorize ettikleri varlıklardan vâcib varlık olanının Allah, mümkün varlığın ise O'nun dışında kalan bütün varlıklara nispet edildiğini söyleyebiliriz.⁷⁹

5. Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Ezeli Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği

Transhümanistlerin teknoloji temelli nihai hedefleri olarak ele alınan ölümsüz veya ömrü uzatılmış varlık anlayışlarının kelâm ilminde hangi varlık kategorisine tekabül edebileceğini, hem kadîm-vâcib hem de hâdis-mümkün kavramları bağlamında ele almaya çalışacağız. Özellikle zamansal açıdan ele aldığımız kadîm-hâdis ayırımına bakıldığında transhümanistlerin ölümsüz veya ömrü uzatılmış varlıktan kasıtlarının kadîm varlığa tekabül etmeyeceğini söyleyebiliriz. Çünkü kadîm varlık yukarıda da ifade ettiğimiz gibi öncesi olmayan, kendisi ile birlikte hiçbir varlığın bulunmadığı varlık olarak kabul edilir. Yani hem öz itibarıyla hem de zaman açısından öncesiz olandır. Ancak transhümanizmin ölümsüz veya ömrü sonsuz bir şekilde uzatılmış varlığının öncesiz olmadığını söyleyebiliriz. Evrimsel temele dayandırdıkları insanın varoluş sürecinde onu meydana getiren atomlar, insandan önce var olmuşlardır. Her ne kadar kadîm varlığın bir fâile dayanmasının mümkün olmadığı anlayışı onların evrim düşüncesine uygunluk gibi görünse de kadîm varlığın yokluğunun imkânsızlığı, transhümanistlerin ölümsüz varlık düşüncesinin kadîm varlığa tekabül edemeyeceğini ortaya koymaktadır. Öte yandan kadîm varlık, kendi zatından kaynaklı bir varoluşa sahiptir. İnsanın kendi zatından kaynaklı bir varoluşa sahip olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda, bazı transhümanistler'in ölümsüz olarak nitelikteki varlığın kelâm ilminde ölümsüz olarak nitelenen kadîm varlığa tekabül etmez. Ölümsüz varlığın en temel özelliği öncesi olmayan ve yaratılmamış olmasıdır. Bununla birlikte varlığın hiçbir şekilde değiştirmeden devam ettirebilmesidir. Transhümanistlerin insan açısından düşünmüş oldukları ölümsüzlük anlayışının tamamen bu niteliklerle çeliştiğini görüyoruz. Kendi sağlığını bile koruyamayan, yaşlılığını engelleyemeyen, acı hisseden bir varlığın kendi kendine yeterli olmadığından yola çıkarak, ölümsüz olamayacağı sonucuna varabiliriz.

Vâcib varlık anlayışı bağlamında ele alındığında, kelâmcılar vâcib varlığın hiçbir yönden herhangi bir şeye muhtaç olamayacağını belirtirler. Transhümanistler'in ölümsüz veya ömrü ebedî olarak uzatılmış varlık anlayışı bu özelliklere haiz değildir. İnsanın varlık sahasına girmesi birçok etkenin bir araya gelmesi neticesinde olmuştur. Bu sebepler ortadan kalktığında insanın da varlık sahasından çekileceği aşikârdır. Kelâm ilminde vâcib varlığın mürekkep olamayacağı açık bir şekilde vurgulanır. Zira mürekkep, kendisini oluşturan cüzlere muhtaçtır. Bu cüzlerin yok olmasıyla kendisinin de yok olması gündeme gelir. Özellikle insan atomlardan oluşan mürekkep

⁷⁷ Yazıcı, "Sünni Kelâmcılara Göre Varlık Kategorileri", 231-232.

⁷⁸ Mustafa Bozkurt, *Fahreddin Râzî'de Bilgi Teorisi* (Ankara: Akçağ, 2016), 53.

⁷⁹ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/658-660.

bir varlık olduğundan dolayı onun vâcib varlık olmayacağı vuzuha kavuşmuş olur. Vâcib lî-gayrihî türünde zikredilen varlık olma ihtimali de insanın ölümlü olmasından dolayı pek mümkün değildir. Çünkü Vâcib lî-gayrihî olan varlığın ebediliği her ne kadar Vacib lî-zâtihi olan varlığa bağlı olsa da bu varlığın da ebedî olarak devam etmesi ve değişime imkân tanımaması gerekir. İnsanın varoluşsal doğası gereği böyle bir özelliğinin bulunmaması, onun Vacib lî-gayrihî türünde bir varlık olamayacağını ortaya koyar.

Transhümanistlerin ölümsüz olarak niteledikleri varlığın özelliklerine bakıldığında, İslâm kelâmında hâdis veya mümkün varlık kategorisindeki varlığa tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü hâdis veya mümkün varlıklar kendi kendilerine yetmezler ve ölümlüdürler. Ayrıca varlığını devam ettirebilmek için mutlak varlığın müdahalesine ihtiyaç duyarlar. Transhümanistlerin ölümsüz olarak var edebileceklerini iddia ettikleri varlığın birleşik, varlığı kendinden olmayan, tek başına varlığını devam ettiremeyen özelliklere sahip olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla böyle bir varlığın ezeli ve ebedî bir şekilde devam etmesinin mümkün olmadığını rahatlıkla anlayabiliriz. Çünkü biyolojik veya dijital ölümsüzlük iddiası, yine bir varlığa ihtiyaç durumunu zorunlu olarak gerektirmektedir.

Mümkün varlık türlerinde ele aldığımız diğer varlık çeşidi de sonu olmayan varlık türüdür. Bu bağlamda bazı transhümanistlerin radikal bir şekilde ömrün uzatılması olarak kabul ettikleri ölümsüzlük kavramının böyle bir anlama tekabül edebileceği düşünülebilir. Özellikle Kur'ân-ı Kerim'de cennet ve cehennemde kalma süresi olarak ebedilikten de bahsedildiğini biliyoruz. Bu bağlamda insanın aklına insanların cennet ve cehennemde ölümsüz olabileceği düşüncesi de gelebilmektedir. Ancak ölümsüz varlık ile cennet ve cehennemdeki ebediliğin birbirine karıştırılmaması gerekir. Cennet ve cehennem, kendi mahiyetleri açısından ezeli ve ebedilik taşımamaktadır. Onların ebediliği, Allah'ın onları ebedi kılmasına bağlı olduğu için ölümsüz varlık olarak nitelediğimiz varlığın özelliklerini taşımamaktadırlar. Netice itibarıyla cennet ve cehennemdeki ebedilik Allah'ın iradesi ve dileğine bağlı bir ebedilik olması hasebiyle, ölümsüzlük açısından değerlendirilemez. İki düşünce arasındaki en önemli ayırım noktası, ölümsüzlüğün mekânıdır. İslâm dini ölümsüzlüğün ahiret olarak nitelediği yeniden dirilişin vuku bulacağı yenedünya da olduğunu vurgularken, transhümanistler, ölümsüzlüğün bu dünyada imkân dâhilinde olabileceğini iddia eder. Ancak İslâm dini açısından bu dünyada ölümsüzlük imkân dâhilinde değildir.⁸⁰

Onların ölümsüz olarak nitelediği varlığın yaşamın devam ettiği sürece ömrün devam etmesi şeklindedir. Dolayısıyla bunun uzun yaşam veya ömrün uzatılması şeklinde nitelenmesinin daha makul olacağını söyleyebiliriz. İnsanların yaşama süresi için Allah'ın net bir süre koymaması bunun ucu açık bir süreye tekabül edebileceğini ortaya koyar. Uzatılmış yaşam olasılığının İslâmî açıdan herhangi bir problem taşımadığını söyleyebiliriz.⁸¹ Konu kelâm ilminde ecel tartışmaları kapsamında ele alınmış ve bazı kelâm âlimlerinin insanın ecelinin değişebileceği görüşünü kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Bu görüşleri destekler nitelikte Mavani, transhümanistlerin iddia etmiş olduğu ölümsüzlüğün sonu olmayan ebedî yaşam şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade ederek,

⁸⁰ Harari, *Homo Deus*, 37.

⁸¹ Emre, "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din", 195.

İslâm'ın bilim insanlarını insan sağlığı ve kamu yararı için yapabileceklerinin en iyisini yapmaya teşvik ettiğini söyler.⁸²

Sonuç

Modern bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte teknolojik araçlarla iç içe bir yaşam süren insanın kendi dünyasında da değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden biri de Tanrı ile olan ilişkisinde olmuştur. Özellikle ilahi dinlerin ortaya koymuş olduğu Tanrı tasavvurlarının aksine teknolojik araç ve gereçler, insanın Tanrı ile ilişkisinin mesafeli bir zeminde oluşmasına neden olmuştur. Tarihsel süreçte insanın anlayamadığı, kavrayamadığı ve izahını yapamadığı bütün olayları, mutlak üstün bir güce atfederek bu gücü Tanrı kabul etmesi, insanın onunla ilişkisinin dinamik olmasını sağlamıştır. Ancak bu durum bilim-teknoloji ile birlikte tam tersine dönmüş, insanın çözemediği birçok olayın açıklığa kavuşmasıyla, Tanrı'nın etkinliği azalmış ve bu bağlamda insanın Tanrı'ya yönelimi sınırlanmıştır. Bilim ve teknoloji ile güç kazanan insanın, artık metafizik bir güce ihtiyaç hissetmemesi yeni düşünce ve akımların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Rasyonalist pozitivist bir yöntemle bilim ve teknolojik araçları referans olarak kabul eden son dönem düşünce akımlarının dine ve din ile ilgili olana yönelik olumsuz algıları insanlar arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu akımların en etkili ve tehlikeli olabileceğini öngördüğümüz transhümanizm de bu sürecin bir neticesidir. Transhümanizmin birçok iddiası, ilahi dinlerin söylemlerine tezatlık teşkil etse de en tehlikeli ve meydan okuma şeklinde ele alabileceğimiz söylemi ölümsüzlük düşüncesidir. Transhümanistler, ölümsüzlüğe biyolojik veya sanal olarak iki farklı şekilde ulaşılabileceğini iddia ederler. Bu noktada bazı transhümanistler, ölümsüzlük kavramının insan ömrünün radikal bir şekilde uzatılması şeklinde anlaşılması gerektiğine de vurgu yapar. Dolayısıyla ölümsüzlük kavramının ne ifade ettiğine dair bir fikir birliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Kelâm ilminin varlık taksimi çerçevesinde bu iddianın kritiği yapıldığında, transhümanizmdeki ölümsüz varlığın kelâm ilminde sonradan yaratılmış, geçici olan, kendi kendine yetmeyen varlık olarak nitelenen hâdis veya mümkün varlık kategorisinde dahil olabileceği neticesini çıkardık.

⁸² Ahmedî, "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi", 247-248.

Kaynakça

- Ahmedi, Büşra Kılıç. “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (2021), 238-258.
- Akgün, Tuncay. *Gazali ve İbn-i Rüşd’e Göre Yaratma*. Ankara: Akçağ, 1. Baskı., 2013.
- Aydeniz, Hüsnü. “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”. *ilahiyat tetkikler Dergisi* 1/53 (2020), 353-376.
- Aytepe, Masum. “Transhümanizm ve Posthümanizmde Varlık”. *Transhümanizm & Posthümanizm*. ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021.
- Bainbridge, William Sims. “Progress Toward Cyberimmortality”. *The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans*. USA: librosenred, 2004.
- Bakillâni, Muhammed b. Ebu Bekr. *et-Temhîd fî'r-red ale'l-Mülhideti'l-Muattıla*. thk. Muhammed Mahmud Hudayri. Kâhire: Dâru'l-fikr, 1947.
- Bezzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Tavâli'u'l-Envâr: Kelâm Metafizîjî*. çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Blackford, Russell. “The Great Transition Ideas and Anxieties”. *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blacwell Publishing, 2013.
- Bostrom, Nick. “A History of Transhumanist Thought”. *Journal of Evolution and Technology* 14/1 (2005), 1-30.
- Bostrom, Nick. *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*. PDF: World Transhumanist Association, 2003.
- Bostrom, Nick. “Transhumanist Values”. Erişim 28 Ocak 2022. <https://www.nickbostrom.com/tra/values.html>
- Bostrom, Nick. “Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up”. *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blacwell Publishing, 2013.
- Bozkurt, Mustafa. *Fahreddin Râzî'de Bilgi Teorisi*. Ankara: Akçağ, 1. baskı., 2016.
- Carrigan, Kali. “Taking Up the Cosmic Office: Transhumanism and the Necessity of Longevity”. *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Cordeiro, José Luis. “The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism”. *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâlî el-. *eş-Şâmil fî usulî'd-dîn*. thk. Ali Sami-en Neşşâr. İskenderiye: Müessestu'l-

Meârif, 1969.

Dağ, Ahmet. “Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm”. *Felsefi Düşün* 9 (2017), 48-67.

Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Dağ, Ahmet. *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2. Basım, 2020.

Demir, Aysel. “Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm”. *Online Academic Journal of Information Technology* 9/30 (2018). <https://doi.org/DOI: 10.5824/1309-1581.2018.1.006.x>

Demir, Talip. “Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dinin Sonu mu?” *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. Ankara: Eskiye Yayınları, 2021.

Demircan, Kozan. “Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı”. <https://khosann.com>. 03 Eylül 2016. Erişim 28 Mart 2022. <https://khosann.com/askin-insan-ustun-insana-karsi/>

Doede, Bob. “Transhumanism, Technology, and the Future: Posthumanity Emerging or Sub-Humanity Descending?” *Appraisal* 7/3 (2009), 39-54.

Düzgün, Şaban Ali. *Nesefî ve İslâm Filozoflarına Göre Allah-Âlem İlişkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

Ebû Sa'de, Mehri Hasan. *İtticahâtü'l-akli fî müşkileti'l-ma'rife inde'l-Mu'tezile*. Kahire, 1993.

Edman, Refii. “İnsan, Teknoloji, Türkiye, Tekno-Kültür ve Transhümanizm”. *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*. ed. Timuçin Buğra Edman. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019.

Emre, Yusuf. “Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din”. *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. Ankara: Eskiye Yayınları, 2021.

Ferrando, Francesca. *Philosophical Posthumanism*. London: Bloomsbury Academic, 2019.

Gültekin, Abdurrazak. “Transhümanizm Bağlamında Yapay Zekâ Tanrıya Bir Başkaldırı Mıdır?” *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (30 Ekim 2021), 1-16.

Harari, Yuval Noah. *Homo Deus*. İstanbul: Kolektif, 2016.

Hökelekli, Hayati. “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (1991). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13505/163354>

Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. *el-Mevâkîf fî ilmi'l-keîâm*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.

Kaku, Michio. *Zihnin Geleceği*. Ankara: ODTÜ yayıncılık, 2016.

Kale, Nesrin. “Hümanizm”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 25/2 (06 Ağustos 2019), 763-770. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000582

Karağuz, Ahmet M. “Cennetten Kovulan İnsanın Cenneti Yeniden İnşa Uğraşı: Transhümanizm”. *Türk Dili* 69/821 (2020), 52-59.

Kaya, Veysel. “Fahreddin er-Râzî'nin Varlık Görüşü”. *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*. ed. Ömer Türker - Osman Demir. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

Koene, Randal A. “Uploading to Substrate-Independent Minds”. *The Transhumanist Reader: Classical*

and *Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013.

Kurzweil, Ray. *İnsanlık 2.0 Tekillige Dogru Biyolojisini Aşan İnsan*. çev. Mine Şengel. İstanbul: Alfa Bilim, 2019.

Lee, Newton. "Brave New World of Transhumanism". *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.

Lee, Newton. "In Search of Super Longevity and the Meaning of Life". *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.

Levchuk, Kate. "How Transhumanism Will Get Us Through the Third Millennium". *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.

Lilley, Stephen J. *Transhumanism and Society: The Social Debate Over Human Enhancement*. New York: Springer, 2013.

McNamee, M. J. - Edwards, S D. "Transhumanism, Medical Technology and Slippery Slopes". *General Ethics* 32 (2006), 513-518.

Merkle, Ralph C. "Uploading". *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013.

More, Max. "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy". <https://web.archive.org/web/20051029125153/http://www.maxmore.com:80/transhum.htm>. 22 Şubat 2022

More, Natasha Vita. "Transhumanism Art Manifesto". <https://www.digitalmanifesto.net/manifestos/35/>. 15 Şubat 2022. <https://www.digitalmanifesto.net/manifestos/35/>

Özdemir, Muhammet. "Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin Tarihçesi". *Transhümanizm & Posthümanizm*. ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir. Ankara: Eskiye Yayınları, 2021.

Özenç, Ardeniz. "Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm". *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*. ed. Timuçin Buğra Edman. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019.

Peters, Ted. "Progress and Provolution Will Transhumanism Leave Sin Behind?" *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an age Of Tecnological*. ed. Ronald Cole Turner. USA: Georgetown University Press, 2011.

Prisco, Giulio. "Transcendent Engineering". *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013.

R. Rose, Michael. "Immortalist Fictions and Strategies". *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013.

- Râzî, Fahreddîn er-. *el-Muhassal*. çev. Hüseyin Atay. Ankara Üniversitesi Basımevi, ts.
- Râzî, Fahreddîn er-. *Muhassalu efkârî'l-mütekaddimîn ve'l-müteehhirîn mine'l-ulemâ*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyetu'l-ezheriyye, ts.
- Rose, Michael R. "Biological Immortality". *The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans*. USA: librosenred, 2004.
- Saka, Gülizar Hazal. "Bir Ütopya Olarak Teknolojik Ölümsüzlük Sorunsalı: Teknolojik Ölümsüzlük". *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV*. İstanbul: Dumlupınar Üniversitesi, 2015.
- Sandberg, Anders. "Morphological Freedom –Why We Not Just Want It, but Needit". *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blacwell Publishing, 2013.
- Sarikaya, Berat. *Genlere Müdahale-İlahi Kader İlişkisi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- Sayan, Erdinç. "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış". *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 19 (15 Ekim 2012), 37-54.
- Sedeeq, Sara. "Tarih, Mitler ve Antik Transhümanizm". *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*. ed. Timuçin Buğra Edman. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2019.
- Sezen, Abdulvahid. "Bireyin Ölümsüzlük Arayışı Bağlamında Transhümanizmi Düşünmek". *Transhümanizm & Posthümanizm*. ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021.
- Tekin Mustafa, Süleyman. "Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Din ve Toplum". *Transhümanizm & Posthümanizm*. ed. Mustafa Tekin - Muhammet Özdemir. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021.
- Treder, Mike. "Emancipation from Death". *The Scientific Conquest of Death Essays on Infinite Lifespans*. USA: librosenred, 2004.
- Vance, John. "Becoming Immortal: The Future of Brain Augmentation and Uploaded Consciousness". <https://Futurism.Com/Becoming-Immortal-The-Future-Of-Brain-Augmentation-And-Uploaded-Consciousness>. *Futurism*. 24 Ocak 2014. Erişim 25 Mart 2022
- W. Daly, Todd T. "Diagnosing Death in the Transhumanism and Christian Traditions". *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer - Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Waters, Brent. "Flesh Made Data: The Posthuman Project in Light of the Incarnation". *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer - Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Wellington, Augusta L. "The (R)Evolution of the Human Mind". *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- YAZICI, Muhammet. "Sünni Kelâmcılara Göre Varlık Kategorileri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi 28 (30 Aralık 2007), 201-260.

Zilahy, Jeffrey. "Pragmatic Paths in Transhumanism". *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.

<https://whatistranshumanism.org/>. "What is Transhumanism". Erişim 16 Mart 2022.
<https://whatistranshumanism.org/>